

עבודה זרה יח

משה שווערד

1. ספר מראית עין להחיד"א

ועל אשתו להדינה דלא מיסתה ביה מכאן אמרו כל מי שיש בידו למחות וכו' מכאן מוכח בהדיא דנשים במידי דהם שייכות גם הם יש להם ערכות אם יש בידם למחות ומ"ש רבינו יונה וקרא"ש פ"ב דברכות דנשים אינן בכלל הערכות היינו במידי דלא שייכי וק' על הגאון מהר"ר יחזקאל ז"ל כס' דגול מרכבה בהגהות ח"ח סי' רע"א כמה שנסתפק בקדוש שבת ונייד דכשם דנשים אינן בכלל ערכות גם האנשים אינן ערכים וכו' ע"ש :

והמסתכל יפה בעניני יראה דהאנשים ערכים על הנשים וגם נשים ערכים במידי דשייכי כדאמרינן בסוגיא על אשת רחב"ת שנענשה שלא מיסתה ואין כאן ספק ועמ"ש חני בעני' כס' הקטן בהכי יוסף ח"ח סי' קכ"ד ומשם באר"ה ואין כאן מקום להאריך :

2. רא"ש על ברכות פרק שלישי - סימן יג

וא"ת מ"ש מהא דאמרי' לקמן בפרק שלשה שאכלו (דף מח.) להוציא את אחרים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן ובשיעור כזית אינו חייב אלא מדרבנן ואפילו הכי מוציא אחרים שאכלו כדי שביעה וחייבין מן התורה. ואם כן באשה נמי אע"פ שאינה חייבת אלא מדרבנן תוציא אחרים שחייבין מן התורה. י"ל דלא דמי דאיש אע"ג שלא אכל כלום דין הוא שיפטור את אחרים דכל ישראל ערבים זה בזה אלא מדרבנן אמרו שלא יברכו ברכת הנהנין בלא הגהה לפיכך כשאכל כזית אע"פ שאינו נתחייב אלא מדרבנן מוציא את אחרים שאכלו כדי שביעה. שערב הוא בעבורם ועליו הוא להצילן מן העון ולפטור אותן מן המצות אבל אשה אינה בכלל הערבות לכך אינה מוציאה אלא מי שחיובו מדרבנן:

3. הגהות יעבץ מסכת עבודה זרה דף יח עמוד א

גמ' בקובה של זונות. נ"ב מדה כנגד מדה כדמפרש לפי שהיה במעשיה גירוי יצה"ר. מ"מ לא נענשה שתזנה ח"ו כי אין זו מן המדה אלא אדרבה שתעמוד בנסיון כנגד היצה"ר במקום המביא לידי הרגל עבירה וכמ"ש [יומא פו ב] ה"ד בעל תשובה כו'. לכן זהו תקנתה כי אין אונסין הזונות לדבר עבירה. אלא מניחין אותה חפשית לבחירתה [וכן נשארה נקיה וטהורה כדלקמן והיה שכרה כפול לעזה"ב]:

4. בן יהוידע על עבודה זרה דף יח/א

שם אשתו אמרה אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. כונת הכתוב כך שהוא יתברך אל אמונה, ואע"פ שתראה באין יסורין ואין עול ביסורין שבאים על האדם שאין עול בכפון, הנה השי"ת צדיק וישר הוא דלא עביד דינא בלא דינא. ומה שאמר ר' חנינא בן תרדיון פסוק אחר הכל הוא אחד שזה אמר חציו וזה אמר חציו, ולכל אחד מהם נזדמן לו פסוק בפיו דרך מקרה, אבל בתו לקחה פסוק ממקום אחר שיש בו צידוק השייך לענין שלה והוא גדול העצה ורב העלילה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם וכמ"ש רש"י...

❖ עיין באריכות בספר אז ישיר - ירח האיתנים - מאמר א' לבירור הענין

5. חדושי אגדות [ספרי המהר"ל] מסכת עבודה זרה דף יח עמוד א

מעות של פורים נתחלפו וכו'. תימא וכי דבר זה יותר גדול ממה שיהיה מקהיל קהילות ברבים והיה מלמד תורה ברבים. ונראה לומר שהיה מגיד לו הימנותיה שכ"כ נאמן היה, וכיון שכל כך נאמן היה ראוי אל עה"ב. דכתיב (ישעי' כ"ו) פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים, וגדולה אמונה לפני הקדוש ברוך הוא...

6. עיין ADDENDUM לדף יז: בענין "מיעבד עבד כדבעי ליה לא עבד"

7. תוספות מסכת עבודה זרה דף יח עמוד א ד"ה מה אתה

מה אתה רואה – [1] שהיה נראה בעיניהם שהיה לו לראות שום דבר תימה או מלאכים או דבר אחר [2] א"נ בשביל שהיו שומעין קול האותיות הפורחות ולא היו יודעין מהו.

8. תוספות מסכת עבודה זרה דף יח עמוד א ד"ה ואל יחבל

ואל יחבל בעצמו - אור"ת דהיכא שיראים פן יעבירו עובדי כוכבים לעבירה כגון ע"י יסורין שלא יוכל לעמוד בהם אז הוא מצוה לחבל בעצמו כי ההיא דגיטין (דף נז:) גבי ילדים שנשבו לקלון שהטילו עצמם לים (וע"ע תוס' גיטין דף נז: ד"ה קפצו).

9. חדושי הריטב"א מסכת עבודה זרה דף יח עמוד א

הא דאמרין בהגדה דר' חנינא בן תרדיון מוטב שיטלנה מי שנתנה ולא אחבול בעצמי. כתוב בגליוני התוספות שהיה אומר ר"ת דהיכא שמתירא שלא יכריחוהו לעבור על דת מותר לחבול בעצמו, והכי איתא במדרש (ב"ר ל"ד י"ד) כתיב (בראשית ט' ה') אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מכאן אזהרה לאדם שלא יחבול בעצמו. יכול אפי' כשואל מלך ישראל, פירוש שחבל בעצמו מפני שהיה מתירא שמא יעבירוהו על דת, תלמוד לומר אך מיעוט, דבכי האי גונא שרי, ומכאן לומדין לשחוט הנערים בגזירות מפני העברת הדת, ע"כ מצאתי בגליוני התוספות, והם דברים שצריכין תלמוד ועיון גדול, אלא שכבר הורה זקן, ושמענו בשם גדולי צרפת שהתירו כן הלכה למעשה. (א"ה, ע"י דעת זקנים מבעלי התוספות בפסוק הנ"ל).

10. עיון יעקב (על עין יעקב) עבודה זרה פרק א - לפני אידיהן דף יח עמוד א אות לו

מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל בעצמו. ואף על גב דהתוספות כתבו בגיטין דף נ"ז ד"ה קפצו וכו' דהיכא דיראים היו מיסורין מותר לחבל בעצמו ע"ש בחידושינו צ"ל דמדת חסידות עבד אף שהיו עליו יסורין קשים במה שלא נשרף מהר אכן בתוספות כאן לא משמע כן ע"ש וצ"ע:

11. ספר ים של שלמה - בבא קמא פרק ח אות נט

ונראה, אפילו אם נתפס בידי גוים, ומתירא שלא יענו אותו עד שיעבד ע"ז. מ"מ לא ימית את עצמו. ויסבול כל העינויים לפי כחו, והבא לטהר מסייעים לו. ואולי יכול לקבל הענויים. ואף שאמרין (כתובות ל"ג ע"ב) אלמלא נגדינהו לחנניא מישאל ועזריה כבר פלחו לצלמא. הלא פירש התו' (שם ד"ה אילמלי) משום דהצלם דנבוכדנצר אינו עשוי אלא לכבוד המלך, ולא היה ע"ז ממש אבל אם היה ע"ז ממש. ח"ו שלא היו מקבלים העינויים, דהא ר' עקיבא היו סורקים את בשרו במסרק של ברזל (ברכות ס"א ע"ב). ואמר כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה, אימתי יבא לידי ואקיימנה. בכל לבבך ובכל נפשך (תו' פרק אלו נערות). וג"כ אין דרך מלכות לענות אותו על שיעבוד ע"ז. אלא דנין אותו, או בשריפה, או במיתה חמורה. וא"כ יהרג ואל יעבור, וזה אינו קרוי חובל בעצמו, כמו שכתב הרא"ש בפרק אין מעמידין (ע"ז פ"ב סימן ט'). שאין קרוי חובל בעצמו כשמניח עצמו ליהרג כו'. אבל בעצמו פשיטא אסור. וכן מצינו להדיא בפ"ק דע"ז (י"ח ע"א) גבי ר' חנינא בן תרדיון, שא"ל תלמידיו, ר' פתח פיך ותכניס בו האש, ותצא נשמתך במהרה. אמר, מוטב שיטלנה מי שנתנה, ואל יחבול בעצמו. אבל בקש לאחרים לקרב מיתתו. ומ"מ אם מתיירא שלא יענו אותו על יהודים אחרים. ויאבדו ח"ו כמה נפשות מיישראל. כמו שיש מקצת מושלים על דבר שקר, שמענין יהודי אחד על הכלל. ואחד יאבד בעו"ה הרבה, מותר להרוג בעצמו, ואולי שאלו ע"ה כיון על זה שנפל על חרבו (ש"א ל"א, ד'). שסבר אם יפול חי בידם יתעללו בו, ויענו אותו. ומסתמא בני ישראל לא יכולים לראות ולשמע בצרת המלך, ולא יעמדו על נפשם מלנקום נקמתו ולהצילו. ויפלו כמה רבבות מיישראל. והוא כבר ידע שנגזרה עליו הגזירה, שלא ימלט מהם. ועל זה אמר קרא, פן יבואו הערלים ודקרני, כלומר, שבסוף ידקרני, וממיתים אותי, ויתעללו בי קודם מיתה, ולפקוח נפש אחרים מותר לחבול בעצמו. וגם אפשר משום כבוד מלך משוה ה'. שאין ראוי שימות בידי הערלים, ויעשו בו מיתה עינוי ובזיון, והוא חילול ה' בדת אמונתנו:

אף שמצאתי כתוב בשם הריטב"א ז"ל (עין יעקב ע"ז י"ח ע"א) וז"ל, הא דאמרין בהגדה דר' חנינא בן תרדיון, מוטב שיטלנה מי שנתנה, ולא אחבול בעצמי. כתוב בגליוני התו', שהיה אומר ר"ת ז"ל, היכא דמתירא שלא יכריחוהו לעבור על דת. מותר לחבל בעצמו, והכי איתא במדרש (ב"ר ל"ד י"ט) כתיב (בראשית ט', ה') אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, מכאן אזהרה לאדם שלא יחבול בעצמו. יכול אפילו כשואל מלך ישראל, ת"ל אך מיעוט. פירוש שחבל בעצמו, מפני שהיה מתירא שמא יעבירוהו על דת. דבכה"ג שרי, ומכאן לומדים לשחוט הנערים בגזירות, מפני העברת דת. ע"כ מצאתי בגליוני התו'. והם דברים שצריכין תלמוד ועיון. אלא שכבר הורה זקן, ושמענו בשם גדולי צרפת, שהתירו בו הלכה למעשה עכ"ל. אבל כבר מוכח מדעת ר"י (תוד"ה אלא) שאינו. שכתב אסור להרוג את עצמו מפני שירא. ומדכתב סתם שירא, משמע אפילו מיראת שמים, שלא

יעבורוהו על דת. וכן הרא"ש (ע"ז שם) לא התיר אלא להניח עצמו ליהרג, וזה אינו קרוי חובל בעצמו. אבל לא שיחבול בעצמו. וגם דעת שאול לא היה כן כמו שכתב. דא"כ לא היה רוצה לקיים המקרא בכל לבבך ובכל נפשך. כמו ר' עקיבא, שהיה מצטער על זה, וגם לישנא דקרא לא משמעת כלל, משום שיעבורוהו על דת. אלא שלא יעללו בו, לצערו ולענות אותו. כמו שנאמר פן יבואו הערלים ויתעללו בו. ואפשר שהוא מפרש ויתעללו בו על עבירות, ועל זה היה מתיירא. הלא אמר ודקרני, וזה עניין מיתה, וכן תרגום יהונתן וקטלונ. אלא הוא מטעמא שכתבתי. ועל זה מיעט במדרש לעיל אך לנפשותיכם. אבל לא כיון המדרש שהיה שאול עושה מפני העברת דת. וק"ו שאסור בשעת הגזירה לשחוט את בניו, כדי שלא יטמאו אותם בשמד. כי אפילו בעצמו אין אדם רשאי לחבול, ק"ו באחרים. ומסתמא אם (אינם) ראוים וזוכים לכך יחזרו מעצמן, ועכשיו הן אנוסים, ופטורים לגמרי, וג"כ רוב האנוסים חוזרים אחר כמה שנים. ולפעמים בניהם חוזרים. ומ"מ יכול להצית את הבית, כדי שישרפו הוא ובניו בעת הגזירה, וזה אינו קרוי חובל בעצמו. אלא כמו שהניח עצמו ליהרג, וזהו מותר. ור' חנינא בן תרדיון נמי ביקש לקרב מיתתו. רק שלא רצה לעשות בגופו. כגון לפתוח פיו, ולקבל האש, דהוי כחובל בגופו ממש. ...

12. בענין: יש קונה עולמו בשעה אחת- עיין מראה מקומות לדף י:

13. מהרש"א [חדושי אגדות] מסכת עבודה זרה דף יח עמוד ב

אלהא דמאיר ענני וכו'. ומיהו כל כמה דה"מ לאצולי בממון לא הוה בעי לאצולי ע"י נס באלהא דמאיר ענני ולכך א"ל שקול תרקבא דדינרי פלגא פלח כו' וכי שלמי כו' ומזה בהנהו כלבי וכו' שקל קלא שדא בהו כו' נתן לו דמיון בכה"ג דדרך הכלבים כשבאו על האדם לנושכו הוא מציל עצמו ומשליך פיסת רגבים ביניהם והכלבים הולכים ממנו ורצים אחר פיסת רגב וחושבים לאוכלו והאדם הולך ורץ לדרכו והציל עצמו וכשרואים הכלבים שאינו דבר אכילה חוזרים לרדוף אחריו ולזה לפי שהיה ירא ר"מ שהשומר לא ירצה להציל עצמו בממון שנתן לו ולכתחלה ירצה להציל עצמו בנס באלהא דמאיר כו' ויחזיק הממון כולו לעצמו ולכך נתן לו הדמיון בהנהו כלבי דבכה"ג תנצל שתשליך מתחלה ביניהם ממון להציל עצמו כל מה שתוכל ואח"כ כשלא תוכל עוד להנצל עוד בזה וירדפו אחריו אז תראה להנצל בנס באלהא דמאיר כו' **ויש לדקדק היאך ייחד ר"מ שמו של הקדוש ברוך הוא על עצמו בחייו שהרי אמרו אין הקדוש ברוך הוא מייחד שמו על הצדיקים בחייהם שנאמר אלהי אברהם ופחד יצחק וגו' [1]** וי"ל דלא אמר אלהא דמאיר כו' רק לסימן בעלמא על שמו ולא נתכוין כל עיקר על שמו רק נתכוין אלהא דמאיר לארץ ולדרים עליה הוא יעננו [2] או שאמר אלהא דמאיר לנו במלכות יון הקודמת בנס הנרות של חנוכה כמו שייסד הפייט ומי יאיר לך מאיר כו' הוא יעננו להציל אותנו בנס מידיהם וק"ל:

=====

14. הגהות יעבץ מסכת עבודה זרה דף יח עמוד ב

גמ' רהט אבתריה רהט מקמיהו על לבי זונות כו'. נ"ב **והא דלא אמר איהו נמי אלהא דמאיר ענני לאצולי נפשיה.** י"ל דלא שרי אלא מדוחק להצלת נפשו בדלא אפשר בלאו הכי ומשום דאין הקדוש ברוך הוא מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ומשו"ה נמי לא שרי לשומר לאצולי נפשיה בכה"ג אלא לכו' שלמו דינרי משא"כ לר"מ גופיה לא ש"ד לייחד שמו של הקדוש ברוך הוא על עצמו להצלת גופו. וגם דהוה אפשר ליה לאצולי בגוונא אחריני דה"ל משתמש בתגא:

15. בן יהוידע על עבודה זרה דף יח/ב

אתא אליהו זכור לטוב אדמי ליה כזונה. קשא וכי לא היה לו אופן להצילו אלא רק באופן זה שיהיה נדמה לזונה ח"ו. **וג"ל בס"ד אדמי ליה כך, לרמוז לו מה שאתה זוכה לנס, הכל הוא בשביל המצוה שהצלת את בת ישראל הצדקת מן טומאה של הזנות, ובוה יודע גודל זכות האדם המתקנא בשביל הזנות, והמציל את ישראל ושומר אותם בדבר זה, ועשה לו השי"ת הצלה ע"י אליהו זכור לטוב** שהוא מאיר בשם ב"ן שבעשיה, כמנין שמו הטוב, כמ"ש רבינו האר"י ז"ל, וכתב רבינו הרש"מ ז"ל שר' מאיר בעל הנס היה מכניע קליפת הכלבים שבעשיה:

16. בן יהוידע על עבודה זרה דף יח/ב

ואיכא דאמרי ממעשה דברוריה. פירש רש"י צוה לאחד מתלמידיו לנסותה לדבר עבירה, והפציר בה ימים רבים עד שנתרצית ע"ש. **והדבר הזה יפלא מאד איך אותה צדקת וקדושה נתפתית לדבר עבירה של אשת**

איש. ועוד יותר קושיא חזקה על ר' מאיר בעל הנס איך נתן רשות לתלמיד לעשות לה פתוי זה, ולא חש פן יעלה בלבו הרהורים רעים בעת שמדבר עמה בדברי רצוי ופתוי על דבר המשכב שישכב עמה ויראה קרי, ואיך יתכן ידבר אדם עם אשת איש בענין תשמיש ומשכב שישכב עמה ולא יבא לידי הרהור גמור. ונ"ל בס"ד דאיתו תלמיד היה סריס, ואין לו שום תאוה והרהור, והיא לא היתה יודעת בו, כי יש סריס בידי שמים שאינו ניכר מבחוץ כלל, הן מצד הפנים הן מצד הזקן, והוא פיתה אותה שתתן לו רשות שיבא למרחץ שלה כשרוחצת בביתה וירחץ עמה באמבטי אחד, ולא לכוונת עבירה, אלא רק לרחוץ עמה, בשביל שיש לו צורך בדרך סגולה שיהיה רוחץ עם אשה אשת איש, ותועיל הסגולה הזאת אליו בשביל איזה דבר הצריך לו, ונתפתית לדבריו ונתנה לו רשות שיכנס אצלה למרחץ בשעה פלונית שהיא נכנסת לרחוץ שם, וכן היה כשנכנסה לרחוץ נכנס אחריה ופשט בגדיו ועמד ערום לפניה קודם שראה את בשרה, וכשראתהו סריס אמרה לו מה זאת, והגיד לה הדבר, כי רבו צוהו לפתותה בדבר זה בשביל שהיתה אומרת כן על דברי חכמים, ואז לבש בגדיו ויצא מאתה, והיא אע"פ שלא נתפתית לעשות עבירה ח"ו אלא רק נתפתית לתת לו רשות לרחוץ עמה באמבטי אחד, בושח מבעלה רבי מאיר איך תראה פניו, ומרוב הבושה נטרפה דעתה וחנקה עצמה, ואין לה דין מאבד עצמו לדעת כי לא היתה שפוייה בדעתה, כי עשתה כן בטרורף הדעת, ובעלה ערק לבבל, כי קבל עליו גלות לכפרה על אשר נעשה לה דבר זה בסיבתו:

17. עץ יוסף (על עין יעקב) עבודה זרה פרק א - לפני אידיהן דף יח עמוד ב אות לח

לאיצטדנין. וז"ל הערוך מושב ששוחקין לפני המלכים שמביאין בהמות מלומדין למלחמה. כגון אריות ונמרים ונחשים ושורים ומשסין זה על זה להלחם אלו עם אלו. וכולם עם אדם ואדם עם כולם ע"כ:

18. דף על הדף מסכת עבודה זרה דף יח עמוד ב

ובדרך חטאים לא עמד, זה שלא עמד בקנגיון. וברש"י: צידת חיה ע"י כלבים, וכל מעשיהם לשם שחוק ושמחה ע"כ.

הנה בספר הדרש והעיון להרב הגאון מרישא ז"ל (ה"ד), הביא בספרו פר' תולדות (אות קטז) את תשובת הנודע ביהודה (מהדו"ת יו"ד סי' י) על אודות איש אשר זיכהו ה' בנחלה רחבה ויש לו כפרים ויערות ובהם תרמוש כל חיתו יער, האם מותר לו לצוד ציד לירות בהם בקנה שריפה (רוֹבָה) עיין שם בצדדי השאלה. והעלה הנוב"י, שאעפ"י שמדינא דצער בעלי חיים וכל תשחית אין בדבר משום איסור, מ"מ יש בו משום אכזריות, וראוי לכן לאיש יהודי להתרחק מזה, שהוא עסק של נמרוד ועשו וגם יש בו משום איסורא אחרין, היינו שמכניס עצמו בסכנות גדולות במקום גדודי חיות רעות, ובפרט כשאינו צריך לדבר משום פרנסתו, עיין שם במה שהאריך.

והתפלא בספר הדרש והעיון (שם) מדוע לא הביא הנוב"י את הגמ' כאן דמבואר צידת חיות היא איסור גמור, ונפסק זאת ברמ"א (או"ח סי' שט"ז ס"ב) דאסור גם בחול ע"ש...

19. בן יהודה על עבודה זרה דף יח/ב

תחלתו יסורין וסופו כליה. נראה הכונה שיש יסורין שהם מכפרים על האדם, ואלו היסורין אין נחשבים כליה אלא הם חיים ותיקון, אבל אם היסורין לא היו לכפרה נחשבים כליה, וזה המתלוצץ באים אליו יסורין, והוא אינו מקבלם בשביל כפרה כיון דלא מקבלם ברצון, ולכן נחשבים כליה ב"מ:

20. חדושי אגדות [ספרי המהר"ל] מסכת עבודה זרה דף יח עמוד ב

אמר ר"א כל המתלוצץ יסורים וכו'. ביאור דבר זה (כמו שאמרנו) [מה שאמרנו] שיהיו יסורים באים עליו, כי כאשר הוא מתלוצץ בדברי הבאי ואין בהם ממש כלל רק התול, באים יסורין עליו שאין [יכול] לעמוד כנגד היסורין והם מבטלים את מציאותו. כי האדם כאשר יש לו מציאות חזק בעולם, עומד כנגד היסורין שהם מתנגדים לו ולא יוכלו לשלוט בו היסורין. אבל כאשר האדם הולך אחר דברי ליצנות והתול דברים שאין בהם ממש, באים יסורין עליו ולא יוכל לעמוד כנגדן, מפני שאינו נחשב מציאות כאשר האדם הוא נמשך אחר דברי ליצנות והתול דברים שאין בהם ממש, ואז יכולין יסורין לשלוט בו לכלותו עד שאין [בהם] [בו] ממש, [וכן] ראוי שיהיו מזונותיו מתמעטים עד שאין לו מציאות כמו שראוי לאדם וכל זה כי

ענין הליצנות דברי הבאי הבל וריק מעשים שאין נחשב מציאות, ולכך מזונותיו שבהם תלוי קיום מציאות מתמעטים. כי מי שמתמעט מזונותיו נחשב כאלו אינו. והוסיף ר"ל עוד לומר כל המתלוצץ נופל בגיהנם, וכל הדברים האלו טעם אחד להם, כי ראוי לאיש ההולך אחר ליצנות אשר הליצנות דבר שאין בו מציאות כלל. וראוי בשביל זה שיפול בגיהנם ביותר שאין הגיהנם רק שהוסר מן המציאות כי הוא העדר הנמצאים. וכבר בארנו דבר זה פעמים הרבה, וכמו שמורה עליו שמו שנקרא ציה שהוא שממה וכן אבדון שהוא אבוד מן המציאות. ואשר הוא נמשך אחר דברי תהו, ראוי שיהי' מקומו תהו ובהו ואבדון. ולפיכך אמר שהמתלוצץ נופל בגיהנם, כלומר שהוא מוכן אל הגיהנם ביותר כפי מדתו...

21. חדושי אגדות [ספרי המהר"ל] מסכת עבודה זרה דף יח עמוד ב

כל המתלוצץ וכו' כל המתייחד וכו'. פי' כי כשם שמי שהולך אחר הליצנות דבר שאין בו ממש נופל בגיהנם שהוא ההעדר, כי ראוי לבעל ליצנות ההעדר הוא הגיהנם שהולך אחר דברים שאין בהם מציאות וממש, כך מי שהולך אחר גאווה וגדולה שהוא תוספת יותר מן הראוי, וכל דבר תוספת יותר מן הראוי הוא בעל העדר כמו שאמרו ז"ל (חולין נ"ח א') כל יתר כנטול דמי לכך כמו שראוי הגיהנם וההעדר למי שהולך אחר דברים שאין בהם ממש הוא הליצנות, כך הגיהנם וההעדר ראוי לבעל הגאווה שהוא תוספת יותר מן הראוי. וכך פרשנו במסכת סוטה (ה' א') אצל כל המתייחד סופו מתמעט שנאמר ולספחת כמו שפרשנו שם.

22. חדושי אגדות [ספרי המהר"ל] מסכת עבודה זרה דף יח עמוד ב

ואמר שלא יאמר הואיל ולא הלך אחר ליצנות ילך ויגרה בשינה, כלומר שהש"י ברא עולמו שינהג לפי הטבע ומנהגו של עולם, וטבע ומנהגו של עולם שיהיה ישן. ועל זה אמר שאין לאדם לעשות כך, כי האדם לא נברא על דבר זה כלל, רק כי בתורת ה' חפצו. וכך יאמר הכתוב אשרי מי שלא הלך בעצת רשעים וגו', ולא שיהיה די בדבר זה בלבד כאשר אינו הולך אחר הליצנות שאין בו ממש, אף כי לא יקנה דבר מעלה ושלמות והוא מגרה בשינה הטבעית, זה אינו כלל, כי אם בתורת ה' חפצו וגו' כי לא נברא האדם שיהיה טבעי רק שכלי ולכך כי אם בתורת ה' חפצו.

=====

א. פתח עינים מסכת עבודה זרה דף יח עמוד א

אימא אלהא דמאיר ענני ומתצלת וכו' מזה נשתרבב המנהג בכל גלילותנו דעל כל צרה שמתפלל האדם אומר אלהא דר"מ ענני ונודרים שמן או צדקה לנשמתו של ר"מ וכתב הרמ"ע במאמר חקור דין סוף ח"א שהכונה במה שכיון ר"מ ענני באותה כונה ע"ש ובמפרש ובוה פי' הרמ"ע שם אשרי יושבי ביתך הם עצמם ביתך מרכבה כמ"ש זה אלי ואנוהו אשרי אדם עז לו שמבטחו במסילות אשר בלבבם של יושבי ביתך זה"ד. והשתא הנוהג כך באומרו אלהא דר"מ ענני טוב דיכיון בדעתו שיענה באותה כונה שכיון ר"מ כמ"ש הרמ"ע. ומכאן אתה למד שמה שנהגו לומר שמכונים בתפלה לדעת רשב"י וכיוצא וכן בתורה ובמצות מנהג טוב ונאמר בו אשרי:

ב. ספר פחד יצחק על פורים ענין א

[א] ראשית גויים עמלק ואחריתו עדי אובד. סיפא דהך קרא, כך הוא מתפרש. אע"פ שתקופת אחרית הימים היא תקופה כזו, שיש בה צד תיקון לאומות העולם (עיין רש"י פסוק ראשון דקריאת שמע) מכל מקום לעמלק אין שום תיקון גם בתקופת אחרית הימים, ומכיון שבתקופה זו של אחרית הימים, לא ימצא שום דבר שאינו מתוקן, הרי מוכרח הוא שתקופת אחרית הימים היא תקופת האבדון לעמלק. וזה הוא שנאמר: "ואחריתו עדי אובד". שה"אחרית" היא האבדון דעמלק. ...

(ב) פרשת מחיית עמלק סמוכה היא לפרשת "וישמע יתרו". ואמרו על זה חכמים: לץ תכה ופתי יערים. לץ תכה זה עמלק, ופתי יערים זה יתרו. כלומר, אין מפלתו של עמלק מועלת לו לעמלק עצמו; ואין תועלת

במפלתו רק להמסתכל בה, ולא לו לעצמו. וטעם דבר זה הוא, מפני שעמלק הוא בגדר לץ. וכך היא מדתו של הליץ, שאין התוכחה מועילה לו. וצריך באור, היכן נמצא הוא בענינו של עמלק מהלך של ליצנות?

ג) בהלכות ליצנות שנינו: כל ליצנותא אסירא, חוץ מליצנותא דעבודה זרה, והלא ברור הוא דהיתר זה של ליצנות נאמר הוא בכל פרטיו של צד הרע, דבודאי מותר להתלוצץ מכל משהו של רע, ומכל בחינת עול. ואם כן, למה נקטו חכמים הדוגמא להיתר זה דוקא חטא של עבודה זרה? והמפתח לענין זה נמצא הוא בדבריו של רבינו יונה על הכתוב "מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו". דלכאורה, פירוש הכתוב הוא דהאיש ניכר מתוך אופן החילול שבני אדם מהללים אותו. ולזה בא רבינו יונה להוציא מפירושו זה ומבאר ד"איש לפי מהללו", היינו מתוך מה שהאדם מהלל. וזה לשונו של רבינו יונה: "אם הוא משבח המעשים הטובים והחכמים והצדיקים, תדע ובחנת כי איש טוב הוא, ושורש הצדק נמצא בו וגומר. ואם יתכן שיש בידו עוונות נסתרים, אבל מאוהבי הצדק הוא. והמשבח מעשים מגונים או מהלל רשעים, הוא הרשע הגמור". יעוין שם היטב בלשונו הזהב של רבינו יונה, כלומר, אם אנו באים להעמיד למבחן, את אפיו של האדם, עיקר השאלה היא: תנועת ההתבטלות שלו, להיכן הוא נוטה? - תנועת התבטלות של האדם, נובעת היא מכוח הכרת החשיבות. דבה במדה שהוא מכיר בחשיבותו של איזה ענין, תולד בו תנועה של התבטלות כלפי אותו ענין. ועיקר השאלה במבחן האדם הוא: כוח הכרת החשיבות שלו, היכן הוא פועל? - יתכן שלפנינו שני בני אדם, האחד עוסק בתורה בשקידה ובהתמדה, והשני איננו כלל בגדר זה של עוסק בתורה. אבל לעומת זאת, מוצאים אנו אצל הראשון תנועות של התבטלות בשעה שנכנס אליו עשיר גדול, ואילו בשעה שנכנס אליו תלמיד חכם, אין הוא זז ממקומו. ולעומת זאת, מוצאים אנו אצל השני, שבשעה שהוא נפגש עם תלמיד חכם, משתלט בו יחס של חשיבות והתבטלות, - בכגון זה, אומר לנו רבינו יונה, כי אף על פי שבשקידת הלימוד, מצבו של הראשון הוא הרבה יותר גבוה משל השני, מכל מקום הראשון הוא הרבה יותר רחוק מן התורה מאשר השני מפני ש"איש לפי מהללו". ואם כוח הכרת החשיבות של האדם מכון הוא לתורה, הרי זה מקרבו לתורה, הרבה יותר מאשר גוף הלימוד בלי פעולתו של כוח זה. ומצוי הוא הדבר, לראות שני אנשים העומדים באמצע חיהם, האחד מהם הקדיש שנות נעוריו לתורה, והשני התעסק בשנות נעוריו בעניני העולם; ועכשיו, כשהם עומדים באמצע חיהם, נהפוך הוא, כי הראשון מתחרט על שלא התעסק בנעוריו בעניני העולם, והשני מתחרט על שלא התעסק בנעוריו בתורה - הרי השני קרוב הרבה יותר לתורה מאשר הראשון, אע"פ שהראשון בקי בש"ס והשני אינו יודע כלום. איש לפי מהללו. כוח הכרת החשיבות הנמצא כאדם, הוא הכוח אשר רבינו יונה קורא אותו "כוח ההילול". דהילולו של אדם, אינו אלא ביטוי להכרת החשיבות של אותו אדם. איש לפי מהללו.

ד) כל הדברים הללו אמורים הם באדם, שעצם כוח הכרת החשיבות, מוטבע הוא בו כהוגן. אלא שהבחינה היא אם כוח זה פועל הוא במקום הראוי ובכיוון הראוי. אבל האמת היא כי במבחן זה, של "איש לפי מהללו" נכללת היא שאלה מוקדמת לשאלה הנ"ל. כי עלינו לדעת, שלכוח זה של הכרת החשיבות, נמצא בנפש התנגדות גדולה. יש בה בנפשו של אדם נטייה חריפה לזלזול. לעומת כוח הכרת החשיבות, נמצא הוא בנפש מהלך שאינו רוצה לסבול שום חשיבות, ובזילותא ניחא ליה. שמו של הכוח הזה, המתפרץ בחזקה, להפקיע את עצמו מידיה של החשיבות הוא: "ליצנות". מדת הליצנות העצמית, כפי שהיא נמצאת בנפש בשרשה, ענינה הוא למצוא את הפרצה בכל בנין של חשיבות על מנת לסתור את כל הבנין, מתוכה של פרצה זו. זה לעומת זה. שאיפתו של כוח ההילול, היא להרבות חשיבות בעולם, ולעומתו שאיפתו של כוח הליצנות היא להרבות זלזול בעולם. ונמצא, כי המבחן הזה של "איש לפי מהללו", מתפשט הוא בין שתי נקודות מסוימות, הנקודה הראשונה היא: מצבו של האדם במחלוקת זו שבין כוח ההילול ובין כוח הליצנות. והנקודה השניה היא, ב"אם תמצי לומר" של הנקודה הראשונה. דהיינו, אם תמצי לומר,

שבמלחמה זו שבין כוח ההילול ובין כוח הליצנות, נצח כוח ההילול, מכל מקום אכתי יש כאן שאלה: כוח ההילול באיזה שטח הוא פועל? והנה אם נעמיד לפנינו את השאלה: מה הוא המקום אשר בו המציא האדם את החשיבות היותר גדולה לשקר היותר גדול? - בלי ספק, שהתשובה על זה תהא: עבודת אלילים. כי אין לך חשיבות יותר גדולה מן העבודה, ואין לך שקר יותר גדול מן האליל. באופן, דאצל האדם העובד את האליל כוח ההילול נצח אמנם את כוח הזלזול, שכל עצמה של עבודה אינה אלא מציאות של הילול. אבל כוח ההילול פועל כאן בשטח של היפך האמת. ונמצא, שעבודה זרה היא פסגת כוח ההילול בצד הרע. וזה הוא פשר דבר שבהיתר הליצנות נקטו חכמים לדוגמא חטא זה של עבודה זרה דוקא. בודאי דהיתר הליצנות נוהג הוא בכל פרטיו של צד הרע. אבל הלא אותו ה"רע" הניזון להדיא מן הכוח ההפכי של כוח הליצנות, הוא אותו ה"רע" אשר שמו הוא עבודה זרה. ועל כן, דבר טבעי הוא לעובד השם, ליתח את כוח הליצנות נגד חטא עבודה זרה דוקא.

ה) בפיסקא הקודמת היה המדובר, על אודות השתמשות בליצנות בצד הטוב, וכגון ליצנותא דעבודה זרה וכדומה. אמנם עלינו לדעת כי הבדל גדול יש בשרשי כוחות הנפש בין כוח הליצנות דצד הטוב הנ"ל, ובין כוח הליצנות בסתמא. הנה נתבאר לנו, כי גדרה של ליצנות הוא הריסת בנין החשיבות. וודאי, שהגדרה זו נוהגת היא בכל הופעה של ליצנות, אפילו כשהיא באה בצד הטוב. דבכל מקום, פעולת הליצנות היא להמציא זלזול. אלא שמכל מקום, הבדל גדול יש בשרש, בין לצנות סתם

ובין ליצנות דצד הטוב. דהמצאת הזלזול אשר בסתם ליצנות, עצמיותה היא המיאון במהות חשיבות, והרדיפה אחר מהות הזלזול. אבל המצאת הזלזול הנמצא בליצנות דעבודה זרה, איננה אלא בגדר תולדה. דמפני שהוא מחשיב את הטוב, הרי הוא מזלזל ברע. ומשמעותה של ליצנות דעבודה זרה היא: כוח החילול הנולד מכוח החילול. ונמצא, דאע"פ שבאופי החיצוני, ליצנות דעבודה זרה דומה היא לליצנות סתם, מכל מקום בשרשה ובעיקרה רחוקה היא ממנו בתכלית. דליצנות סתם היא המצאת זלזול לשם ריבוי הזלזול בעולם. אבל ליצנות דעבודה זרה היא המצאת זלזול לשם ריבוי חשיבות בעולם. **וכתב במסילת ישרים כי "ליצנות אחת דוחה מאה תוכחות".** ובלי ספק, דמקורו הוא מדברי הגמרא דפסקינן דכשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה לא לומר דבר שאינו נשמע. וילפינן זה מדכתב קרא "אל תוכח לך". **וחזינן מזה דההיפך של קבלת תוכחה הוא הליצנות.** והלא בודאי אפשר לה לתוכחה שלא תהא נשמעת מכמה סיבות. ואם כן למה תלו מניעת קבלת תוכחה בליצנות דוקא? - אמנם הם הם הדברים. אין כאן הכוונה למניעת קבלת תוכחה פרטית על דבר פרטי, דפשוט הוא דפרטיותה של כל תוכחה יש לה כמה מניעות ועיכובים להתקבלותה. אבל הכונה כאן היא לכוחות הנפש של קבלת תוכחה בכלל. דכוח הליצנות בכלל מתנגד הוא לכוח קבלת תוכחה בכלל. **דכל תוכחה ענינה הוא לעורר את החשיבות של תיקון המעוות.** והתעוררות חשיבות זו, פוגעת ראשונה בכוח הליצנות שבנפש, שאינו סובל שום חשיבות, ומתפרץ הוא להמית את יחס החשיבות תיכף בתחילת התעוררותו. וליצנות האחת הדוחה מאה תוכחות, אין פירושה דוקא שהאדם שהוכיחו אותו מתלוצץ בפועל מתוכחת המוכיח, אלא שהענין הוא הרבה יותר עמוק. כוח הליצנות שבנפש דוחה את קבלת התוכחה שבנפש.

(ו) **ועיין לשונו של רש"י בפרשת זכור "אשר קרך. לשון קור וחום צננך, והפשירך מרתחתך. שהיו כל האומות יראים להלחם בכם, ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים. משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה, בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה, אע"פ שנכוה, הקרה אותו בפני אחרים".** כלומר, אין סוף ענינו של עמלק בזה שבא ונלחם בישראל. **אלא שסוף ענינו הוא בזה, שמלחמתו של עמלק גרמה זלזול בחשיבותו של ישראל.** אלוףי אדום, אילי מואב, ויושבי כנען כולם קבלו התוכחה של יציאת מצרים וקריעת ים סוף האמבטיא היתה רותחת. נולדה חשיבות בעולם. אבל עמלק אינו יכול לסבול חשיבות. **מהותו של ישראל היא כוח החילול. מהותו של עמלק היא כוח החילול. זה לעומת זה. עמלק לעומת ישראל. כוח החילול לעומת כוח החילול.** עם לידתה של כנסת ישראל, בא לעולם כוח הכרת החשיבות. האמבטיא היתה רותחת. רתיחות זו, מתנגדת לעמלק במהותה. מפאת ההתנגדות הזו קפץ לתוך האמבטיא וקיררה. פרץ פרצה בחשיבות זו ששמה כנסת ישראל. מתוך פרצה זו הוא רוצה להרוס את כל בנין החשיבות. זו היא שאיפתו של כוח הליצנות מאז ומעולם. כוח הליצנות אשר בנפש דוחף לקרורה של האמבטיא הרותחת. ועל כן אמרו חכמים על "וישמע יתרו" לץ תכה ופתי יערים. כי אין מפלתו של עמלק מועלת לו לעצמו. כי אדרבא, זה הוא עצם ענינו של מעשה עמלק, שבתוך מעשיו ממש גנוזה היא ההתנגדות וההתקוממות נגד קבלת תוכחה. לץ תכה - זה עמלק, פתי יערים - זה יתרו. כלומר, יתרו קיבל התוכחה שבמפלת עמלק. אבל אין דבר זה שייך לעמלק. שאם היה עמלק שייך לקבלת תוכחה ממפלתו - כי אז לא היה מקום תחלה לעצם מציאותו. שהרי עצם מציאותו הוא עקירת כוח קבלת תוכחה מן הנפש. וכך הם הדברים במקורם, שהרי הגנות שנתפרשה בתורה על עשו, איננה במכירת הבכורה, אלא ויבז עשו את הבכורה. כלומר, התלוצצות מן הבכורה. לץ תכה, זה עמלק.

(ז) **וזה שגילתה לנו תורה בעמלק "ואחריתו עדי אובד".** אע"פ שאחרית הימים היא תקופה כזו, שנמצא בה צד תיקון לאומות העולם, מכל מקום אין עמלק בכלל זה. ומכיון שבאחרית הימים אין מקום לדבר שאינו מתקן, ממילא האחרית היא אבדון לעמלק. והם הם הדברים. כל תוכחה, הרי היא תביעה לתיקון הקלקול, ועל כן, כל קלקול אפילו היותר גרוע, שאין בעצמיותו התנגדות לתביעתו של התיקון, - ממילא יש לו תקוה להיות מתקן; אבל קלקול כזה, שעצמיותו היא עקירת כוחה של תביעת התיקון - בודאי שזה הוא דינו שאין לו שום תקוה להיות נכנס בכלל התיקון. ומובן הוא היטב, שדוקא תקופת התיקון - היא היא אבדון של עמלק. ואחריתו עדי אובד. אבל הלא כוח הליצנות של עמלק גנוז הוא בקירור האמבטיא. דהיינו מפני היותו הראשון למלחמה. וזה הוא פירושו של המשך הכתוב: ראשית גויים עמלק ואחריתו עדי אובד. דדוקא משום דמדרגת עמלק היא מדרגת "ראשית גויים", ממילא אין לו אחרית, ואחריתו עדי אובד.

(ח) **ויבוא עמלק וילחם עם ישראל ברפידיים, שרפו ידיהם מן התורה. הנה בכל מקום שאנו רוצים לומר ההיפך מלימוד תורה אנו אומרים "ביטול תורה". וכאן אנו מוצאים ביטוי חדש: רפיון ידיים מן התורה.** מה הוא פירושו של חידוש זה? - **אלא ששוב הם הם הדברים. רפיון ידיים, פירושו הפסד הכרת החשיבות של הדבר שבו צריכות הן הידיים להתעסק. כשאדם מפסיד הכרת החשיבות של העסק, הוא מרפה את ידיו.** ועל כן דוקא בפרשת עמלק שכל ענינו הוא הריסת בנין החשיבות, - נמצא הוא הלשון הזהב של חכמים **"רפו ידיהם מן התורה".** ובני תורה הנכנסים בדברי תורה של הלכות דעות וחובות הלבבות, צריכים לדעת כי מצות זכירת מעשה עמלק, מחייבת אותם להעמיד את עצמם בהמצב ההפכי של רפו ידיהם מן התורה, ולהמצא תמיד במצב של "חיזוק ידיים" בתורה, **וחיזוק ידיים בתורה פירושו הוא: שלא ליתן מקום לקירור הרתיחה שבלב, הנובעת מתוך הכרה בגוראותיה של חשיבות התורה ועוזו כבודה.**